COLECȚIA DE ȘTIINȚE PSIHO-SOCIALE

Cristian Anghel • Dan C. Rădulescu
Traian Rotariu • Flavius Mihalache • Mihai Dumitru
Ionuț Anghel • Christopher Dina

Coordonatori:
Iulian Stănescu • Cătălin Zamfir

ROMÂNIA LA RĂSCRUCE

OPȚIUNI PENTRU VIITOR

PRO UNIVERSITARIA

România la răscruce: opțiuni pentru viitor

Iulian Stănescu
Cătălin Zamfir
(coordonatori)

Cristian Anghel
Dan C. Rădulescu
Traian Rotariu
Flavius Mihalache
Mihai Dumitru
Ionuț Anghel
Christopher Dina

România la răscruce: opțiuni pentru viitor

Iulian Stănescu
Cătălin Zamfir
(coordonatori)

Cristian Anghel
Dan C. Rădulescu
Traian Rotariu
Flavius Mihalache
Mihai Dumitru
Ionuţ Anghel
Christopher Dina

PRO UNIVERSITARIA
BUCUREŞTI 2015

Coordonatori ai colecției
ȘTIINȚE PSIHO-SOCIALE: Mihaela TOMIȚĂ,
Simona Maria STĂNESCU

Copyright © 2015, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al **Editurii Pro Universitaria**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
România la răscruce : opțiuni pentru viitor / Cristian Anghel, Dan Rădulescu, Traian Rotariu, ... ; coord.: Iulian Stănescu, Cătălin Zamfir. - Bucureşti : Pro Universitaria, 2015
Bibliogr.
ISBN 978-606-26-0373-1

I. Anghel, Cristian
II. Rădulescu, Dan
III. Rotariu, Traian
IV. Stănescu, Iulian (coord.)
V. Zamfir, Cătălin (coord.)

316(498)

Referenții ştiințifici:
Prof. univ. dr. **Ilie Bădescu**
C.S. I dr. **Sorin Cace**

Cuprins

Lista tabelelor **7**

Lista figurilor **9**

Introducere **10**

Capitolul 1
Spre o nouă teorie a tranziției **15**
Cătălin Zamfir

Capitolul 2
Procesul de regionalizare - descentralizare: o analiză critică **44**
Iulian Stănescu

Capitolul 3
Descentralizarea în România. Un proiect politic tergiversat, nefinalizat sau eşuat? **81**
Cristian Anghel

Capitolul 4
Evoluția unităților administrativ-teritoriale în România din perspectivă istorică **124**
Dan Constantin Rădulescu

Capitolul 5
Un sfert de secol de declin demografic **162**
Traian Rotariu

Capitolul 6
Dimensiuni ale diferențierii demografice în mediul rural după 1990 ..... **196**
Flavius Mihalache

Capitolul 7
Experiențe sociale ale inegalității economice **210**
Mihai Dumitru

Capitolul 8
Localitățile rurale în contextul reformei administrative **225**
Flavius Mihalache

Capitolul 9
Guvernanţa multinivel şi rolul statului în era (post)modernă.....240
Ionuț Anghel

Capitolul 10
Dezvoltarea regională în context european.....253
Christopher George Dina

Bibliografie..... 271

Capitolul 7

Experienţe sociale ale inegalităţii economice

Mihai Dumitru

Introducere

Orice analiză a bunăstării într-o societate rămâne parţială dacă nu include şi modul în care se face distribuţia resurselor, a bunurilor şi serviciilor, în acea comunitate. Inegalităţile economice sunt universale şi inevitabile. Ordinea economică este tărâmul competiţiei şi înfruntării intereselor. Prea multă egalitate sau inegalitate în distribuţia veniturilor este la fel de dăunătoare dezvoltării economice. Inegalităţile veniturilor pot fi conjuncturale sau permanente, aleatorii sau sistematice, normale sau anormale.[1]

Criteriul separării tipurilor de inegalitate economică poate fi statistic (forma repartiţiei veniturilor, media europeană şi comparaţia între ţări etc.) sau poate include consecinţele sociale ale inegalităţilor asupra funcţionării societăţii (coeziunea socială, conflictele sociale, problemele comunitare pe care le creează etc.) şi calităţii vieţii.

Cercetările ICCV au descris de mult timp caracterul atipic al inegalităţilor economice în România (prin comparaţie cu alte ţări din Uniunea Europeană) şi o tendinţă structurală spre polarizare. La jumătatea anilor '90, C. Zamfir atrăgea atenţia asupra unei tendinţe îngrijorătoare în evoluţia nivelului de trai. „Pe termen mediu şi lung, pericolul situaţiei actuale este dezvoltarea unei societăţi puternic polarizate, cu pungi de sărăcie cronică, înalt stabile".[2] Nici perioadele de creştere economică, nici regresul economic din ultimii ani nu au schimbat semnificativ această tendinţă. „Fenomene de sărăcie şi dezagregare socială, pe fondul creşterii rapide a inegalităţilor, au însoţit tranziţia. Dacă economia se relansează într-o perioadă relativ scurtă, aceste procese sociale negative persistă pe o perioadă de timp imposibil de determinat".[3]

Pentru o ţară săracă precum România – comparativ cu alte ţări din UE –, creşterea standardului de viaţă şi reducerea inegalităţilor economice rămân provocări majore pentru viitor. Sărăcia relativă are o constanţă îngrijorătoare, iar inegalitatea veniturilor este mai mare decât în celelalte ţări din UE. „Limitarea inegalităţii nu este în nicio formă o preocupare politică".[4]

Datele macrosociale ne dau o imagine de ansamblu şi, inerent, simplificatoare a distribuţiei averilor sau a veniturilor (şi consumului) în societatea românească. Este o

[1] Capitolul reprezintă o variantă revizuită şi extinsă a studiului „Percepţia inegalităţilor economice", publicat de autor în *Calitatea Vieţii*, XXV, no. 2, (2014), pp. 111-123.

[2] Cătălin Zamfir (coord.). *Dimensiuni ale sărăciei: România 1994* (Bucureşti: Expert, 1995), p. 161.

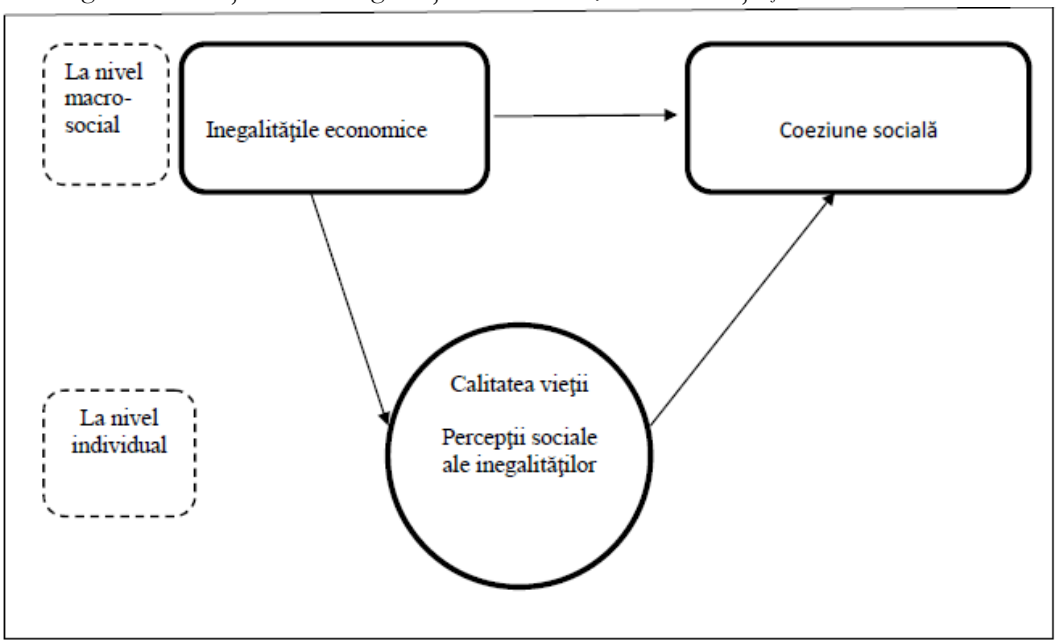
[3] Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu şi Simona Ilie, *După 20 de ani: opţiuni pentru România*, (Bucureşti, ICCV, 2010), p. 11.

[4] Cătălin Zamfir, *Ce fel de tranziţie vrem? Analiza critică a tranziţiei II*, (Bucureşti, ICCV, 2012), p. 28.

descriere necesară, dar insuficientă pentru înţelegerea felului în care oamenii trăiesc experienţa inegalităţii economice şi cum le influenţează aceasta formarea identităţilor, evaluările lumii în care trăiesc, atitudinile, motivaţiile, comportamentele şi interacţiunile sociale. Efectele distribuţiei veniturilor asupra calităţii vieţii sunt mediate de percepţiile şi evaluările pe care le au oamenii despre diviziunea societăţii românești în bogaţi şi săraci. Dacă nu ar fi percepute, inegalităţile economice nu ar exista şi nu ar avea niciun efect asupra comportamentului lor şi relaţiilor sociale. Dacă nu ar fi relevante pentru viaţa lor personală, inegalităţile nu ar fi evaluate.

Cum trăiesc oamenii experienţa inegalităţilor economice? Cum îşi definesc şansele pentru o viaţă mai bună? Ce efecte au inegalităţile economice şi sărăcia asupra calităţii vieţii? *Ce reprezentări au asupra diviziunii în bogaţi şi săraci*?

Figura 7.1 Relaţia dintre inegalităţile economice, calitatea vieţii şi coeziunea socială

Acest studiu se bazează pe analiza secundară a datelor din cercetări sociale realizate de Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii, precum şi a rezultatelor unor anchete sociologice proprii.

Şanse de viaţă

De ce bogaţii sunt bogaţi, iar săracii sunt săraci? Inegalităţile economice şi mecanismul stratificării sociale sunt un câmp vast de cercetare, cu o lungă tradiţie în cercetarea sociologică. Explicarea mecanismului social al constituirii şi perpetuării inegalităţilor economice, al controlului şi legitimării lor ar contribui la înţelegerea diferenţierilor în şansele de viaţă ale oamenilor. Unde este „cheia" împlinirii vieţii pe care oamenii şi-o doresc şi pe care o preţuiesc? Cui să îi atribuim responsabilitatea succesului sau eşecului în realizarea

nivelului de trai la care oamenii aspiră? Dacă un individ are o motivaţie puternică şi scopuri de viaţă bine definite, resurse variate (financiare, educaţionale, sociale, de sănătate etc.) şi o bună cunoaştere a regulilor jocului social, va ajunge la nivelul de bunăstare materială pe care şi l-a propus? Invers, dacă în mediul social există oportunităţi numeroase şi norme de acces la acestea, care exclud discriminarea de orice fel (cu excepţia calităţilor şi capacităţilor individuale), toţi oamenii dintr-o societate vor avea standardul de viaţă pe care l-au dorit?

Sunt întrebări vechi, dar mereu reînnoite în cercetarea sociologică din variate perspective teoretico-metodologice. În principiu, acestea sunt întrebări despre şansele de viaţă, un concept folosit pentru prima oară de Max Weber pentru a distinge între clasele sociale (al căror loc este în ordinea economică) şi grupurile de status (pe care le aşază în ordinea socială, adică în sfera distribuţiei „onoarei"). „Ordinea economică este pentru noi pur şi simplu calea prin care bunurile economice şi serviciile sunt distribuite şi folosite".[5] Situaţia de clasă este, în cele din urmă, situaţia de piaţă. „Dar întotdeauna aceasta este conotaţia generică a conceptului de clasă: că felul şansei pe piaţă este momentul decisiv care prezintă o condiţie comună pentru soarta individului".[6]

Peste ani, Ralf Dahrendorf reia conceptul weberian al şanselor de viaţă, dar îi adaugă noi semnificaţii şi îl foloseşte ca instrument teoretic pentru explicarea schimbării sociale şi a conflictelor sociale. „Şansele de viaţă sunt numai parţial opţiuni; cealaltă parte se referă la coordonatele în cadrul cărora opţiunile au sens".[7] Este vorba despre normele sociale şi barierele sociale pe care le pot crea. Urmându-l pe Amartya Sen, sociologul german consideră că îndreptăţirea „se concentrează asupra capacităţii oamenilor de a controla bunuri cu ajutorul mijloacelor legale pe care le pune la dispoziţie societatea".[8] Îndreptăţirile (drepturile fundamentale, salariile în scădere, preţurile în creştere etc.) trasează frontiere şi pot da naştere la bariere sociale. Şansele de viaţă depind atât de opţiuni (posibilităţile de alegere date în cadrul structurii sociale, o combinaţie specifică de îndreptăţiri şi ofertă), cât şi de ligaturi (legături culturale adânci care îi ghidează pe oameni pentru a-şi găsi drumul în lumea opţiunilor). Amartya Sen defineşte mai clar oportunităţile sociale. Acestea „se referă la cadrul instituţional oferit de o societate în ceea ce priveşte educaţia, asistenţa medicală şi aşa mai departe, care influenţează libertatea fundamentală a individului de a trăi mai bine".[9]

Şansele oamenilor de a trăi mai bine depind atât de caracteristicile individuale (opţiuni şi motivaţie, resurse financiare, educaţionale, sociale şi capacităţi, reprezentările adecvate ale regulilor jocului social), cât şi de structura socială, de oportunităţile şi facilităţile pe care le oferă mediul social, de normele şi practicile de acces în lumea consumului de bunuri şi servicii.

Dacă şansele de viaţă ar fi egale, iar capacităţile individuale (cunoştinţe, aptitudini, atitudini, starea sănătăţii) şi eficacitatea în competiţie pe piaţa muncii ar fi singurele criterii ale distribuţiei veniturilor, atunci varianţa interpersonală a bunăstării ar fi maximă şi inegalitatea

---

[5] Max Weber, *From Max Weber: Essays in Sociology, edited by H.V. Gerth and C. Wright Mills* (London: Routledge, 1993), p. 181.
[6] Ibid., p. 182.
[7] Ralf Dahrendorf, *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertăţii* (Bucureşti: Humanitas, 1996), p. 31.
[8] Ibid., p. 129.
[9] Amartya Sen, *Dezvoltarea ca libertate* (Bucureşti: Editura Economică, 2004), p. 60.

economică ar avea forma statistică a unei curbe normale. Or, în România, în toată perioada tranziţiei, a existat o tendinţă accentuată către polarizare socială. Inegalităţile economice au un caracter sistematic, de durată. Sursele acestora trebuie căutate în mecanismul stratificării sociale. Grupuri sociale largi au fost excluse de la beneficiile bunăstării în perioadele de dezvoltare şi au suportat costurile crizelor economice. „Problema fundamentală a tranziţiei este deci accesul la resurse".[10] Ordinea economică şi cea politică au avut tendinţa de a se suprapune în mare măsură, ceea ce a condus treptat România spre o societate de status şi o reducere a mobilităţii sociale pe scara bunăstării. „Statul în tranziţie a devenit terenul confruntării celor două tendinţe structurale: modelul statului capitalist occidental şi modelul neofeudal".[11] Acesta din urmă este tot un stat redistributiv, dar de jos în sus, de la masa populaţiei spre coaliţia de la vârful statului, în avantajul segmentului bogat. „Măsurile politice adoptate în România în ultimii ani promovează accentuat inegalitatea".[12] Politica salarială şi sistemul fiscal i-au avantajat pe cei bogaţi. Politizarea şi slăbirea instituţiilor statului au favorizat corupţia şi profiturile mari în economia subterană.

Atitudini faţă de inegalităţile economice

Accesul la bunăstare are conexiuni funcţionale cu şansele de acces la educaţie, servicii de sănătate, piaţa muncii sau la participare şi incluziune socială. Inegalităţile economice par foarte importante pentru români şi este firesc să fie aşa câtă vreme opţiunile lor şi şansele de a avea nivelul de trai la care aspiră depind de regulile jocului social, de măsura în care acestea sunt echitabile, juste sau injuste. Nouă din zece oameni, independent de statusul lor economic şi social, le evaluează ca fiind prea mari. Un asemenea consens este rar în opinia publică.

Tabel 7.1 Evaluarea diferenţelor între venituri

În România, diferenţele dintre venituri sunt:	procente
mult prea mari	58
prea mari	33
normale	5
prea mici	2
mult prea mici	1

Sursa: Ioan Mărginean şi Iuliana Precupeţu, (coord.), *Paradigma calităţii vieţii*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2011, p. 249.

Aceste evaluări includ o componentă atitudinală: opiniile oamenilor despre egalitatea sau inegalitatea veniturilor, despre dreptatea socială şi şansele de viaţă în societatea românească.

Felul în care oamenii văd lumea socială, divizarea ei în bogaţi şi săraci, regulile jocului social care le dă mai multe sau mai puţine şanse de viaţă are caracteristicile unei hărţi

[10] Cătălin Zamfir, *Ce fel de tranziţie vrem? Analiza critică a tranziţiei II*, Bucureşti, ICCV, 2012, p. 14.
[11] Ibid., p. 15.
[12] Ibid., p. 28.

cognitive a mediului social, a contextului de viaţă. Oamenii au nu numai o hartă cognitivă a lumii înconjurătoare - cum altfel şi-ar alege un drum către viaţa pe care o preţuiesc? –, ci şi o reprezentare a societăţii bune, mai drepte, în care ar dori să trăiască.

Figura 7.2 Reprezentări ale societăţii româneşti

1 2 3 4 5

		România de astăzi	România aşa cum ar trebui să fie
		%	%
1	o mică elită la vârf, foarte puţini oameni la mijloc şi cea mai mare parte a oamenilor la bază	**50,8**	8,5
2	o societate ca o piramidă, cu o elită mică la vârf, mai mulţi oameni la mijloc şi cei mai mulţi la bază	29,0	15,3
3	o piramidă cu excepţia faptului că puţini oameni sunt chiar jos	8,0	11,8
4	o societate cu cei mai mulţi oameni la mijloc	8,0	**47,1**
5	o societate cu cei mai mulţi apropiaţi de vârf şi doar puţini jos	4,1	17,3
	total	100	100

Sursa: anchetă sociologică pe un eşantion reprezentativ pentru populaţia adultă a României în anul 2014; arhiva de date a autorilor cercetării, I. Stănescu şi M. Dumitru

Ce consecinţe au aceste perspective despre ordinea economică asupra comportamentelor individuale şi interacţiunilor sociale? Cui atribuie românii succesul în viaţă? Trei factori sunt consideraţi foarte importanţi de majoritatea populaţiei: şansa, ambiţia şi munca.

Tabel 7.2 Factorii succesului în viaţă

Pentru succesul în viaţă este foarte important...	procente
să ai noroc	59
să ai ambiţie	58
să munceşti mult	51
să ai relaţii	47
să ai talent	46
să ai educaţie superioară	39
să ai relaţii cu oameni politici	34
să provii dintr-o familie bogată	28
să ai părinţi cu educaţie superioară	25

Sursa: Ioan Mărginean şi Iuliana Precupeţu, (coord.), *Paradigma calităţii vieţii*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2011, pp. 254-256.

Din perspectiva populației, succesul în realizarea proiectelor de viață ar trebui să se bazeze pe calități personale (motivație, muncă, talent și educație) și pe moștenirea familială, valorificarea oportunităților sau a relațiilor sociale.

Când evaluează însă șansele reale de viață, majoritatea populației (56%) consideră că „posibilitățile de afirmare în viață" sunt proaste.

Tabel 7.3 Evaluarea posibilităților de afirmare în viață

	procente
foarte proaste	16
proaste	40
satisfăcătoare	31
bune	11
foarte bune	2

Sursa: Ioan Mărginean și Iuliana Precupețu, (coord.), *Paradigma calității vieții*. București: Editura Academiei Române, 2011, p. 246.

Pentru majoritatea oamenilor, munca este sursa principală de venit. Cum își descriu șansele (posibilitatea) de a ocupa un loc de muncă? Trei pătrimi din populația României (76%) le consideră „proaste".

Tabel 7.4 Posibilitatea obținerii unui loc de muncă

	2010	diferențe față de 1990
	procente	puncte procentuale
foarte proaste	39	+29
proaste	37	+14
satisfăcătoare	17	-13
bune	6	-13
foarte bune	0	-2

Sursa: Ioan Mărginean și Iuliana Precupețu, (coord.), *Paradigma calității vieții*. București: Editura Academiei Române, 2011, p. 246.

Evaluările populației și ale sociologilor sunt concordante: România este o societate polarizată în care există bariere sociale ce îi separă pe cei avantajați de cei dezavantajați economic. Aceștia din urmă au puține șanse de a accede la bunăstare și la felul de viață pe care îl prețuiesc. „Economia românească oferă în momentul actual oportunități economice reduse: venituri general scăzute, locuri de muncă tot mai puține, oportunități limitate și vulnerabile de activități economice pe cont propriu, fiscalitatea ridicată pe forța de muncă care alimentează ocuparea «la negru» și, odată cu acestea, arbitrariul în recompensarea forței de muncă, ca și condițiile de muncă posibil sănătoase".[13]

[13] ——— (coord.). *România: răspunsuri la criză* (București: ICCV, 2011), p. 57.

Inegalităţile economice în România

Pe lungul drum al României către o economie de piaţă modernă, unii oameni au fost câştigători, alţii perdanţi în competiţia pentru o viaţă mai bună. Unii şi-au sporit rapid averile, alţii şi-au conservat poziţia pe scara bunăstării, dar cei mai mulţi au sărăcit. După un sfert de veac, în 2012, 14,1% dintre romani trăiesc cu mai puţin de 2 euro pe zi; alţi 22,4% au un venit zilnic de 3,2 euro (vezi tabel .5). Între cei mai săraci (20%) şi cei mai bogaţi (ultima quintila) este un raport de 6,3, o diferenţă economică mai mare decât in media Uniunii Europene (5,1).

Tabel 7.5 Veniturile totale ale gospodăriilor, pe decile, în anul 2012

decila	venituri pe persoană (lei)	venituri totale (lei)	distribuţia persoanelor (%)
D1	până la 260	1.286,3	14,1
D2	(260-372)	1.633,0	11,9
D3	(372-471)	1.744,4	10,5
D4	(471-571)	1.977,2	10,2
D5	(571-676)	2.178,3	9,8
D6	(676-791)	2.271,7	9,1
D7	(791-929)	2.631,1	9,3
D8	(929-1474)	2.940,1	9,0
D9	(1125-1474)	3.374,5	8,6
D10	(peste 1474)	4.713,2	7,5
total			100,0

Sursa: Anuarul Statistic al României 2013

Inegalităţile economice au crescut între 1990 şi 2007, apoi au înregistrat o uşoară scădere, probabil ca urmare a politicilor statului (austeritatea, măsurile fiscale etc.), dar şi a crizei economice.

Tabel 7.6 Evoluţia inegalităţii veniturilor în România (coeficienţi Gini)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
România	31,0	31,0	33,0	37,8	36	34,9	33,3	33,2	33,2
Norvegia	25,2	28,2	28,2	23,7	25,1	24,1	23,6	22,9	22,6
Portugalia	37,8	38,1	37,7	36,8	35,8	35,4	33,7	34,2	34,5
UE 27	...	30,6	30,3	30,6	30,9	30,5	30,5	30,8	30,6
UE 28							30,5	30,8	30,6

Sursa: Eurostat

Inegalităţile economice sunt mai mari în România decât în alte ţări europene. Diferenţele provin nu numai din nivelul de dezvoltare economică, ci, mai ales din modul în care văd statele rolul politicilor sociale. Cele mai reduse diferenţe între bogaţi şi săraci sunt în Suedia, Cehia, Finlanda, Austria (coeficientul Gini variază între 0,244 şi 0,263). La polul opus, se află ţările din sudul Europei: Italia, România, Grecia, Spania, Bulgaria (şi, ca excepţie, Marea Britanie).

Efectele crizei economice au avut acelaşi patern de influenţare a diviziunilor economice. Statele variază în opţiunile pentru protecţia socială a cetăţenilor lor.

În anii tranziţiei, inegalitatea veniturilor a crescut, iar coeficientul Gini a evoluat de la 0,24 în 1989 la 0,33 în anul 2012; valorile cele mai mari le-a avut în anii 2007 şi 2008. Orice metodă de măsurare am utiliza, în România, inegalităţile economice sunt mai mari decât în majoritatea ţărilor Uniunii Europene. Pe primele două locuri ale unei ierarhii europene, Letonia şi România ocupă primele locuri; interesant este că, în aceste ţări, şi riscul de sărăcie este mai mare decât în restul continentului.

Varianţa inter-regională a veniturilor poate fi atribuită, în primul, rând contextelor locale: nivelul dezvoltării, structura economiei, funcţionarea pieţelor locale, gradul de urbanizare etc.

Tabel 7.7 Veniturile gospodăriilor, în profil teritorial (2012)

regiunea de dezvoltare	total gospodării	gospodării de…			
		salariaţi	agricultori	şomeri	pensionari
România	861,2	1.056,3	583,7	488,0	852,9
Nord-Vest	867,7	1.026,8	609,2	462,5	858,8
Centru	875,4	1.032,5	647,6	378,0	891,1
Nord-Est	757,2	971,7	519,1	500,8	780,2
Sud-Est	756,1	900,8	554,9	439,7	757,2
Sud-Muntenia	835,5	1.035,7	690,9	529,0	794,3
Bucureşti-Ilfov	1.168,3	1.309,6	789,9	682,7	1017,1
Sud-Vest Oltenia	775,0	990,9	568,1	474,9	730,1
Vest	970,8	1.125,9	782,0	582,5	872,4

Sursa: Anuarul Statistic al României 2013

În România, numărul salariaţilor a scăzut aproape la jumătate faţă de anul 1989. Varianta inter-individuală a veniturilor poate fi atribuită funcţionării cererii şi ofertei, tipului de activitate economică şi productivităţii muncii, dar şi regulilor (formale sau informale) de pe piaţa muncii, precum şi naturii surselor de venit. Veniturile sunt influenţate şi de trăsăturile gospodăriei (talie, numărul persoanelor cu venit etc.).

Tabel 7.8 Veniturile gospodăriilor în funcţia de numărul persoanelor (2012)

	venitul gospodăriei (lei)
total gospodării	861,2
gospodării cu	
1 persoană	1.140,8
2 persoane	1.092,7
3 persoane	969,6
4 persoane	764,0
5 persoane	656,5
6 persoane şi mai multe	527,5

Sursa: Anuarul Statistic al României 2013

O serie de caracteristici individuale sunt şi ele „responsabile" pentru diferenţele în venituri: educaţia, sănătatea, complexitatea calificării (capitalul uman), vârsta, genul şi, mai ales, participarea la piaţa muncii. Rata sărăciei este mai mare la femei (17,1%) decât la bărbaţi (15,7%) şi este explicabilă prin atitudinile discriminatorii ale angajatorilor. Rata sărăciei este mai mare în rândul tinerilor (31,3%) decât al populaţiei active, ceea ce atrage atenţia asupra relaţiilor dintre sistemul de învăţământ şi piaţa muncii. Varianţa inter-individuală a veniturilor din muncă atrage atenţia asupra *rolului capitalului uman*. Deoarece creşterea acestuia cere acţiuni de lungă durată apar ca foarte importante *pe termen scurt* politicile de redistribuire.

Inegalităţile economice sunt fenomene sociale generate, în primul rând, de mecanismele economice ale pieţei şi formării preţurilor. Evoluţia diferenţierilor în veniturile populaţiei este influenţată de o serie de factori economici: nivelul de dezvoltare economică (comparativ cu alte ţări); structura economică (75% din firme au 0-10 salariaţi); dezindustrializarea şi expansiunea sectorului serviciilor în care lucrează oameni semicalificaţi, cu productivitate scăzută (excepţie IT) etc.

Factorii sociali sunt numeroşi şi includ:

- capitalul uman (educaţia, formarea profesională şi sănătatea);
- discriminarea (bărbaţi - femei, tineri – şi maturi);
- evoluţia legislaţiei muncii (schimbarea Codului muncii);
- lipsa de eficacitate a instituţiilor care veghează aplicarea legislaţiei muncii;
- declinul sindicatelor (generat de schimbările din economie dar şi de corupţia de la vârful organizaţiilor);
- scăderea puterii de negociere a salariaţilor şi creşterea puterii angajatorilor în stabilirea salariilor;
- asocierea dintre politică şi afaceri (teoretic independente, ordinea economică socială şi politică, atunci când interacţionează fac ca distribuţia veniturilor prin piaţă să funcţioneze deformat şi să apară inegalităţi sociale mari şi de durată);
- subfinanţarea politicilor sociale care vizează redistribuirea veniturilor etc.

Relaţia dintre piaţă şi stat este „nodul gordian" al dezbaterilor din teoriile inegalităţii. Miza este una politică. Să lăsăm piaţa şi sistemul ei de preţuri să opereze liber sau să intervenim şi să modificăm mecanismele economice care produc inegalitate? Cât de amplă să fie redistribuirea veniturilor ? Aceasta este clasica confruntare dintre filosofiile politice de dreapta şi de stânga.

În România, politicile care vizează redistribuirea veniturilor au fost fluctuante şi au avut o eficacitate slabă. Contribuţiile şi transferurile, ca principalele instrumente fiscale care vizează redistribuţia veniturilor din muncă nu au avut efecte semnificative asupra reducerii inegalităţilor.

În lumea modernă, redistribuirea veniturilor se face de sus în jos, de la cei avantajaţi către cei dezavantajaţi. În România, datorită corupţiei, în paralel cu redistribuirea formală (legală) a veniturilor funcţionează o redistribuire informală (ilegală) de jos în sus, ca în societăţile premoderne.

Calitatea vieţii: efectele inegalităţilor economice

Pe termen lung, inegalităţile economice pot contribui la creşterea economiei şi a bunăstării. Pe termen scurt însă, creşterea inegalităţii veniturilor conduce la *adâncirea sărăciei*. Veniturile dintr-un an sunt o constantă şi (re)distribuirea lor este un joc cu sumă nulă. Orice ameliorare a situaţiei financiare a unui grup social conduce cu necesitate la deteriorarea bunăstării altor categorii sociale. Privilegiile acordate unor persoane se convertesc în dezavantaje pentru alte persoane ale căror venituri rămân constante sau scad. Creşte numărul săracilor, iar sărăcia devine mai profundă şi privaţiunile mai severe. „Problema cea mai gravă a inegalităţii este cea a formării zonei negre, cuprinzând acel segment de populaţie care rămâne constant în zona veniturilor mici, continuu insuficiente în raport cu trebuinţele de bază. Acest segment de populaţie, persistând într-o sărăcie severă şi cronică, acumulează şi handicapurile educaţionale şi culturale, depărtându-se astfel de restul populaţiei".[14]

În ultimele două decenii şi jumătate, Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii (ICCV) a realizat numeroase cercetări sociale ale standardului de viaţă, ale inegalităţilor economice şi sărăciei Dacă în primul deceniu al noului mileniu „sărăcia absolută s-a redus spectaculos, nu acelaşi lucru se poate spune şi despre sărăcia relativă, care cunoaşte după anul 2000 o constanţă îngrijorătoare, la unul dintre cele mai ridicate niveluri din Europa".[15] Chiar dacă sărăcia a inclus şi segmente ale populaţiei active economic, inclusiv salariaţii, grupurile cu risc ridicat de sărăcie aparţin populaţiei care nu este inclusă pe piaţa muncii.

ICCV a folosit mai multe metode de măsurare a inegalităţilor economice şi a sărăciei: venitul şi consumul, evaluarea veniturilor în raport cu trebuinţele, autoidentificarea pe scala sărac-bogat etc. Aceste măsuri corelează semnificativ şi se pot substitui reciproc. Venitul – ca variabilă centrală şi omogenă – nu ne oferă informaţii despre varianţa interpersonală a împlinirilor şi privaţiunilor (nevoile diferă de la un stadiu de viaţă la altul, de la o familie la alta, de exemplu), a satisfacţiei şi insatisfacţiei, a fericirii şi nefericirii, precum şi a altor caracteristici ale vieţii pe care oamenii o preţuiesc. „Inegalitatea veniturilor poate diferi substanţial de inegalitatea într-o serie de alte „spaţii" (adică în ceea ce priveşte alte variabile relevante), cum ar fi bunăstarea, libertatea şi diferite aspecte ale calităţii vieţii (inclusiv sănătatea şi longevitatea)".[16]

Diagnoza anuală a calităţii vieţii – un program de cercetare realizat între anii 1990 şi 2010 (treisprezece anchete sociologice) – a arătat o (co)relaţie semnificativă între evaluarea veniturilor prin prisma necesităţilor (bunăstarea subiectivă) şi starea de sănătate aşa cum şi-o apreciază oamenii.

Într-un studiu recent asupra ţărilor dezvoltate, autorii constată că *sănătatea şi problemele sociale* ca violenţa, bolile mentale, adolescentele care nasc, eşecul educaţional „au o relaţie slabă sau nicio relaţie cu nivelul venitului mediu într-o societate.[17] (...) Problemele din ţările dezvoltate nu

---

[14] Ibid., p. 57.

[15] Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu şi Simona Ilie, *După 20 de ani: opţiuni pentru România*, (Bucureşti, ICCV, 2010), p. 31.

[16] Amartya Sen, *Dezvoltarea ca libertate* (Bucureşti: Editura Economică, 2004), p. 126.

[17] Richard Wilkinson şi Kate Pickett, *The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone* (London: Penguin, 2010), p. 24.

apar pentru că societatea nu este suficient de bogată (ori chiar pentru că este prea bogată), ci pentru că scala diferenţelor materiale între oameni în interiorul fiecărei societăţi este prea mare. Ceea ce contează este unde ne situăm în relaţiile cu alţii în societatea noastră".[18]

Într-o anchetă sociologică din 2013, realizată de ICCV, au fost supuse evaluării publice – dacă oamenii au sau nu au nevoie – bunuri, servicii şi activităţi esenţiale pentru un trai decent, conform standardelor sociale, în societatea românească actuală. Cei mai mulţi români trăiesc privaţiuni pe o scară mai largă sau mai redusă. Aproape două milioane de români trăiesc în sărăcie, fiind privaţi de necesităţi fundamentale ale vieţii lor. Alţi 14% sunt expuşi riscului de sărăcie. Indexul deprivării materiale corelează semnificativ şi la un nivel ridicat cu alte variabile, cum sunt „venitul lunar al gospodăriei" sau „evaluarea veniturilor prin prisma necesităţilor". Săracii fac parte din populaţia care nu participă (sau o face ocazional) la piaţa muncii: şomeri, pensionari, casnice şi lucrători cu ziua[19].

Deprivarea materială este mai răspândită în mediul rural decât în cel urban. Sărăcia este mai frecvent întâlnită decât în media populaţiei între persoanele cu instruire şcolară scăzută, căsătorite şi cu copii. Deprivarea materială este asociată semnificativ cu satisfacţia generală cu viaţa (coeficientul Gamma = 0,545). Aşa cum se observă, sărăcia înseamnă mai mult pentru viaţa oamenilor decât lipsa sau precaritatea veniturilor. Într-un studiu anterior am arătat cum veniturile influenţează bunăstarea emoţională a românilor; sărăcia şi privaţiunile, problemele pe care le provoacă creează supărare şi nefericire.[20] În România, tocmai din cauza întinderii sărăciei, „*banii pot cumpăra fericirea*". În ţările cu un nivel ridicat al bunăstării economice, veniturile nu mai influenţează varianţa fericirii.

Pentru că oamenii „se află în condiţii de existenţă similare, fiind supuşi acţiunii aceluiaşi mediu fizic şi social, există cu necesitate un fel de a fi şi un fel de a fi fericit care le sunt comune".[21] După sociologul francez, „amplificarea sinuciderii indică regresul fericirii medii".[22] Înseamnă aceasta că bunăstarea emoţională (fericirea/nefericirea) poate fi un indicator al coeziunii sociale?

Oameni bogaţi şi oameni săraci – două lumi sociale

Inegalităţile economice şi sărăcia influenţează – direct sau indirect – calitatea vieţii oamenilor. Nu numai bunăstarea lor materială şi o viaţă conformă standardelor din societate, care îi face să se simtă „în rândul oamenilor", depind de poziţia pe care o ocupă în ordinea economică, ci şi gradul satisfacţiei cu viaţa, sănătatea, longevitatea (şi mortalitatea), participarea la viaţa comunităţii şi interacţiunile cu alţi oameni. În România, veniturile insuficiente pentru o viaţă decentă sunt o zonă critică a calităţii vieţii.[23]

---

[18] Ibid., p. 25.

[19] Mihai Dumitru şi Iulian Stănescu, "Social needs: a consensual approach to material deprivation", *Procedia Economics and Finance*, 8, no., (2014), pp. 293-299.

[20] Mihai Dumitru, "Emotional Welfare: Can Money Buy Happiness", în *The European Culture for Human Rights: The Right to Happiness*, Elena Zamfir şi F. Magino (coord.) (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2013).

[21] Emil Durkheim, *Diviziunea muncii sociale* (Bucureşti: Albatros, 2001), p. 264.

[22] Ibid., p. 264.

[23] Ioan Mărginean şi Iuliana Precupeţu (coord.). *Calitatea vieţii în România 2010* (Bucureşti: ICCV, 2010).

Oamenii nu sunt – şi nu pot fi – indiferenţi la modurile în care te poţi îmbogăţi sau cădea în sărăcie, la regulile jocului social. Ce calităţi umane sunt sancţionate pozitiv, recompensate şi permit ascensiunea către bunăstare? Ce însuşiri te constrâng să trăieşti în sărăcie? Există un clivaj social între bogaţi şi săraci?

Pentru explorarea percepţiilor sociale ale oamenilor bogaţi şi săraci, am realizat o anchetă sociologică în trei oraşe de mărimi diferite (Bucureşti, Ploieşti şi Băicoi) şi optsprezece comune din judeţul Prahova. Au fost intervievate 1.082 de persoane din medii sociale variate: tineri şi vârstnici, femei şi bărbaţi, salariaţi (din sectorul privat sau public), agricultori sau studenţi, cu venituri mari, medii sau mici (şi unii fără). Au fost adresate întrebări deschise, iar răspunsurile au fost codificate în etapa finală a cercetării. Lotul persoanelor investigate nu este reprezentativ pentru populaţia României. Datele empirice ne dezvăluie totuşi mecanismul evaluării grupurilor sociale aflate la extremităţile bunăstării materiale şi pot servi pregătirii unei cercetări cantitative la nivel naţional.

Puţini oameni sunt obiectivi şi au opinii neutre despre divizarea societăţii între cei cu averi mari şi cei cu venituri insuficiente pentru traiul de zi cu zi. Cine are o părere bună despre oamenii bogaţi are o opinie defavorabilă despre săraci. Şi, invers, judecăţi pozitive despre oamenii săraci sunt asociate cu criticismul faţă de bogaţi. Săracii sunt amărâţi, necăjiţi, stârnesc compasiune, nu au bani, sunt harnici, nu au locuri de muncă, sunt oameni simpli, cinstiţi. La polul opus, sunt percepuţi ca victime, ignoranţi, resemnaţi, slabi, leneşi. Săracii sunt valorizaţi pozitiv în mediul rural şi sunt percepuţi critic în oraşe.

Tabel 7.9 Reprezentări sociale ale săracilor

urban (procente)		rural (procente)	
însuşiri pozitive			
harnici	8	amărâți, necăjiți	37
		mi-e milă de ei	16
		nu au bani	14
		nu au locuri de muncă	7
		oameni simpli, cinstiți	5
însuşiri negative			
victime	37	puturoşi, leneşi	19
ignoranţi	36	oameni de nimic, fraieri	1
resemnaţi	36	alte trăsături negative	2
slabi	21		
leneşi	17		

Notă: suma procentelor este mai mare decât 100 pentru că persoanele intervievate au dat 1, 2 sau 3 răspunsuri.

Bogaţii sunt inteligenţi, motivaţi, cu spirit de iniţiativă, adaptabili şi cu putere de muncă. Când sunt evaluaţi critic, sunt caracterizaţi ca escroci, oportunişti, hoţi, necinstiţi, corupţi, zgârciți etc.

Tabel 7.10 Reprezentări sociale ale bogaţilor

urban (procente)		rural (procente)	
însuşiri pozitive			
inteligenţi	24	isteţi, deştepţi	5
au voinţă	19	oameni harnici	4
au spirit de iniţiativă	11	cinstiţi	1
adaptabili	10	altele	4
au capacitate de muncă	9		
curajoşi	8		
încredere în sine	6		
instruiţi	5		
serioşi	4		
însuşiri ambivalente			
		şi buni, şi răi	4
		nu mă interesează	3
		oameni de afaceri	1
însuşiri negative			
escroci	30	hoţi, necinstiţi, corupţi	38
oportunişti	18	zgârciţi	12
au relaţii	10	mincinoşi, profitori	6
snobi	6	au furat de la săraci	4
opulenţi	5	îi detest	4
neîmpliniţi	1	lacomi	3
		răi, nemiloşi	2
		alte trăsături negative	5

Notă: suma procentelor este mai mare decât 100 pentru că persoanele intervievate au dat 1, 2 sau 3 răspunsuri.

Evaluările oamenilor bogaţi sau săraci sunt judecăţi morale, fie că se referă la însuşirile personale (pozitive sau negative), fie la jocul social care i-a făcut câştigători sau perdanţi.

Există o varianţă interindividuală în evaluările persoanelor situate la extremele inegalităţii economice. Gradul de concentrare a opiniilor este mai mare în mediul urban decât în cel rural. Varianţa interindividuală a reprezentărilor este influenţată de poziţia în ierarhia veniturilor, de educaţie, ocupaţie şi stadiul de viaţă, precum şi de contextele în care trăiesc (şi unde există mai multe sau mai puţine oportunităţi de realizare a proiectelor de viaţă).

Distanţa socială cea mai mare este între „noua clasă mijlocie" din metropolă (pentru care bogaţii sunt un grup de referinţă) şi locuitorii satelor (pentru care săracii sunt atât grup de apartenenţă, cât şi de referinţă).

Tabel 7.11 Diferenţe în reprezentările inegalităţii economice

	evaluarea oamenilor bogaţi (procente)			evaluarea oamenilor săraci (procente)		
	(+)	(-)	indice	(+)	(-)	indice
urban	58	42	+0,16	8	92	-0,84
rural	26	74	-0,48	78	22	+0,56

Notă: indicele a fost calculat astfel: nr. evaluărilor pozitive – nr. evaluărilor negative/ nr. total evaluări

Judecăţile evaluative ale lumii în care trăiesc şi ale vieţii personale sunt duale în conţinut şi în sursele formării lor: pe de o parte, sunt construcţii sociale generate în interacţiunile sociale, iar, pe de altă parte, sunt individuale în măsura în care reflectă experienţele directe şi împrejurările personale de viaţă.

Inegalităţile economice şi sărăcia au efecte nu numai asupra bunăstării materiale şi a capacităţii de a avea nivelul de trai la care oamenii aspiră, ci şi asupra relaţiilor între grupurile sociale, generând alienare şi tensiuni între ele. Majoritatea românilor crede că în societatea românească există un conflict între bogaţi şi săraci.

Tabel 7.12 Percepţia existenţei conflictelor între săraci şi bogaţi în societatea românească (procente cumulate ale celor care au răspuns „foarte mult" şi „mult")

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2003	2006	2010
54	56	55	55	58	56	56	56	63	60	60	62

Sursa: Ioan Mărginean şi Iuliana Precupeţu, (coord.), Paradigma calităţii vieţii. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2011, p. 257.

Cercetarea la nivel microsocial a experienţei umane a inegalităţilor economice este o cale complementară a studiului distribuţiei veniturilor, o perspectivă care permite înţelegerea mai profundă a efectelor diviziunii în bogaţi şi săraci asupra coeziunii sociale şi a calităţii vieţii în societatea românească. Bogaţii şi săracii formează lumi sociale distincte. Între ele există un clivaj, vizibil în judecăţile morale pe care le fac unii altora. Diviziunea între bogaţi şi săraci se intersectează cu alte clivaje sociale din societatea românească.[24]

În loc de încheiere

Inegalităţile economice (polarizarea socială) şi ratele mari ale sărăciei (absolute şi, mai ales, relative) sunt tendinţe sociale de durată în societatea românească. Privaţiunile materiale influenţează felul de viaţă a milioane de români, sănătatea, longevitatea, bunăstarea lor emoţională şi interacţiunile dintre oameni. Bogaţii şi săracii trăiesc în lumi sociale distincte, ceea ce generează anomie şi probleme sociale. România tinde să (re)devină o societate de status.

Şansele oamenilor de a trăi mai bine depind atât de caracteristicile individuale (opţiuni şi motivaţie, resurse financiare, educaţionale, sociale şi capacităţi , reprezentările adecvate ale regulilor jocului social) cât şi de structura socială, de oportunităţile şi facilităţile pe care le oferă mediul social, de normele şi practicile de acces în lumea consumului de bunuri şi servicii. Inegalităţile veniturilor sunt fenomene complexe generate, în primul rând, de mecanisme economice (ca piaţa muncii) dar şi de aranjamente sociale şi politice. Teoretic independente, **când ordinea economică, socială şi politică interacţionează – cum este cazul României – distribuţia veniturilor prin piaţă funcţionează deformat, se nasc inegalităţi economice mari şi de durată** şi cu consecinţe majore asupra coeziunii sociale şi în viaţa oamenilor. Oamenii sunt fiinţe extrem de diverse. ‘ Noi diferim în vârstă, sex,

[24] Ioan Mărginean, "Social Conflicts in Romania and the EU", *Sociologie Românească*, VII, no. 1, (2009), pp. 3-9.

sănătate mentală şi fizică, putere fizică, abilităţi intelectuale, circumstanţe climatice, vulnerabilitate epidemiologică, mediu social şi în multe alte privinţe."[25] Oamenii îşi pot propune orice obiective privind bunăstarea proprie şi a familiei. Limitele şi constrângerile pe care le vor întâmpina provin nu numai din calităţile personale (strict individualizate), ci şi dintr-un mediu social mai mult sau mai puţin generos în oportunităţi, dar şi în dificultăţi.

[25] Amartya Sen, *Dezvoltarea ca libertate* (Bucureşti: Editura Economică, 2004), p. 28.